

Югозападен университет „Неофит Рилски“ –

Благоевград

Филологически факултет

Катедра „Славистика“

Миглена Викторова Михайлова-Паланска

СЪСТАВ И ДИНАМИКА НА ТУРИСТИЧЕСКАТА ТЕРМИНОЛОГИЯ В БЪЛГАРСКИЯ И В ЧЕШКИЯ ЕЗИК

Автореферат

на дисертация за присъждане на образователната и научна
степен „доктор“ по професионално направление

2.1. Филология, научна специалност „Славянски езици
(чешки език)“

Научни ръководители:

доц. д-р Маринела Младенова

гл. ас. д-р Михаела Кузмова

Научно жури:

чл.-кор. проф. д.ф.н. Мария Попова – рецензент

доц. д-р Маргарита Младенова – рецензент

доц. д-р Надежда Михайлова-Сталянова

доц. д-р Дорка Иванова

доц. д-р Маринела Младенова

Благоевград, 2015

Дисертационният труд „Състав и динамика на туристическата терминология в българския и в чешкия език“ е обсъден и предложен за публична защита на заседание на Катедрата по славистика при Филологическия факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“ на 29.01.2015 г.

Дисертационният труд се състои от увод, четири глави, заключение, две приложения и библиография. Съдържа 249 страници.

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на 20.04.2015 г. от 14:00 часа в зала 1412 в сградата на Учебен корпус I на ЮЗУ „Неофит Рилски“.

Материалите по защитата са на разположение в сайта на ЮЗУ „Неофит Рилски“ <http://www.swu.bg>

Съдържание на дисертационния труд

УВОД	7
1. Представяне на темата	7
1.1. Избор и актуалност на темата	8
2. Обект и предмет на дисертационния труд	10
3. Цел и задачи на дисертационния труд	13
4. Методология на изследването	14
5. Източници на езиковия материал	16
6. Структура на дисертацията	18
ПЪРВА ГЛАВА. Теоретични и приложни аспекти на терминологията	20
I.1. Науката за термините	20
I.1.1. Възникване и развитие на науката терминология ...	21
I.1.1.1. Терминологични школи и направления	22
I.1.1.1.1. Виенската терминологична школа	22
I.1.1.1.2. Съветската терминологична школа	24
I.1.1.1.3. Пражката терминологична школа	26
I.1.1.1.4. Съвременни терминологични школи и направления	28
I.2. Българското и чешкото терминознание	31
I.2.1. Начални етапи в изграждането на терминологията и знанията за нея	31
I.2.2. Нормализация, стандартизация и унификация на терминологията	33
I.2.3. Терминологията на академично равнище	35
I.2.4. Изучаването на термините	39
I.2.4.1. Дефиниции на термина	40
I.2.4.2. Изисквания към термина	42
I.2.4.3. Функционирането на термините	48
I.2.4.3.1. Сфери на функциониране	48
I.2.4.3.2. Термините и останалите номинационни единици в езика за специални цели	50
I.2.4.3.2.1. Професионализмите и професионалните	

жаргонизми	53
ВТОРА ГЛАВА. Туризмът и формирането на туристическата терминология	56
II.1. Туризмът – динамично, интегрално и многоаспектно явление	56
II.2. Значенията на термина туризъм	58
II.3. Възникване и утвърждаване на съвременния туризъм	63
II.3.1. Туризмът в България и Чехия	64
II.4. Формиране на съвременната терминология на туризма в българския и чешкия език	66
II.4.1. Динамични тенденции в съвременната терминология на туризма в българския и чешкия език	69
II.4.2. Състав на терминологичната система на туризма в българския и чешкия език	73
II.4.2.1. Тясноспециални термини	75
II.4.4.2. Интердисциплинарни термини	77
II.4.2.3. Професионализми	78
II.4.3. Ядро и периферия на туристическата терминологична система	81
II.4.4. Класификация на понятията от терминологичната система на туризма	84
II.4.4.1. Дефинициите на туристическите термини	89
II.5. Речниковото отразяване на туристическата лексика	93
II.5.1. Терминологичните речници – видове и структура	94
II.5.1.1. Съвременни речници от областта на туризма в българския и чешкия език	96
ТРЕТА ГЛАВА. Техники за номинация на туристическите термини	104
III.1. Терминологичната номинация – лингвистичният етап на терминообразуването	104
III.1.1. Техники за номинация на туристическите	

термини	107
III.1.1.1. Заемането – най-продуктивният начин за обогатяване на туристическата терминология. Тенденция към интернационализация на туристическата терминология	108
III.1.1.1.1. Адаптация и интеграция на туристическите термини интернационализми в българския и чешкия език	110
III.1.1.1.1.1. Графично-фонетична адаптация	111
III.1.1.1.1.2. Морфологична адаптация	115
III.1.1.1.1.3. Словообразователна адаптация и интеграция	117
III.1.1.1.1.4. Семантична промяна и интеграция	118
III.1.1.2. Универбизацията като комплекс от техники за номинация на туристическите термини	121
III.1.1.3. Абревиацията – графична техника за номинация на туристическите термини	123
III.1.1.4. Морфологични техники за номинация на туристическите термини	125
III.1.1.4.1. Морфологичната техника афиксация	125
III.1.1.4.2. Морфологичната техника композиция	127
III.1.1.5. Формалносинтактични техники за номинация на туристическите термини	128
III.1.1.5.1. Прости термини словосъчетания	129
III.1.1.5.2. Сложни термини словосъчетания	130
III.1.1.6. Семантични техники за номинация на туристическите термини	132
III.1.1.6.1. Семантичната техника метонимия	132
III.1.1.6.1.1. Парадигматичен вид метонимия	133
III.1.1.6.1.2. Синтагматичен вид метонимия	135
III.1.1.6.2. Семантичната техника метафора	136

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА. Отношения на системност и вариантност в туристическата терминология	140
IV.1. Системността в туристическата терминология	140
IV.1.1. Външносистемни отношения при туристическите термини	142
IV.1.1.1. Прояви на терминологизация, детерминологизация и ретерминологизация при туристическите термини	142
IV.1.1.1.1. Терминологизация	144
IV.1.1.1.2. Детерминологизация	151
IV.1.1.1.3. Ретерминологизация	152
IV.2. Вариантността в туристическата терминология	157
IV.2.1. Формална вариантност в туристическата терминология	158
IV.2.1.1. Графично-фонетични варианти	162
IV.2.1.2. Граматични варианти	164
IV.2.1.3. Словообразователни варианти	164
IV.2.1.4. Лексикални варианти	165
IV.2.1.5. Синтактични варианти	167
IV.2.1.6. Стилистични варианти	168
IV.2.2. Семантична вариантност в туристическата терминология	169
IV.2.2.1. Полисемия	169
IV.2.2.2. Омонимия	173
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	176
СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА	182
ПРИЛОЖЕНИЕ 1. Азбучен списък на туристически термини в българския език	183
ПРИЛОЖЕНИЕ 2. Азбучен списък на туристически термини в чешкия език	202
БИБЛИОГРАФИЯ	229
ИЗТОЧНИЦИ НА ЕЗИКОВИЯ МАТЕРИАЛ	244

УВОД

Безспорно и осезаемо е влиянието върху езика на започналите през 90-те години на XX в. в България и Чехия политически, икономически и обществени промени. Особено податлива на това въздействие се оказва лексиката – прогресивно нараства броят на новите думи, активизира се въздействието на тенденцията към интернационализация върху речниковия състав, словообразователните процеси са доста активни и т. н. Прави впечатление, че тези иновации отчетливо се проявяват в езиците на отделни научни, технически и професионални области, като пряко засягат езиковите изразители на техните понятия – термините. Причините са лесно обясними – вследствие на глобалните промени възникват нови специалности и науки, а много от вече съществуващите променят и допълват своя понятиен апарат.

Туризмът – значим за икономическия просперитет на двете европейски държави отрасъл – съвсем естествено реагира на случващите се промени, вследствие на което настъпват коренни изменения в неговата структура и управление. В езика на туризма се появяват нови понятия, други, вече съществуващи, се преосмислят. Номинационните процеси са толкова динамични, че често пъти едно и също понятие се назовава по няколко начина, а стихийното навлизане на чужди термини допълнително усложнява систематизирането на терминологичния апарат. Проследяването на тези проблеми е от значение, за да бъде възможно постигането на единна, системна, стабилна и функционална туристическа терминология както в българския, така и в чешкия език.

Изучаването на проблемите на терминологията заема важно място в съвременното българско езикознание. В

теоретичен аспект внимание заслужава приносът на чл.-кор. проф. д.ф.н. Мария Попова и нейният научен екип от Секцията по терминология и терминография към Института за български език на БАН. Интерес представляват работите, посветени на отделни терминологични системи както в българския език – строителната (Емирзян 1989), анатомичната през Възраждането (Николова 1996) и съвременната анатомична (Кънчева 2009), на металознанието (Христова 1999), икономическата (Колковска 2006), обществено-политическата (Симеонова 2010), така и в съпоставителен план между българския и други езици – граматичната (Манолова 1990), морската (Тончева 2003), на изобразителното изкуство (Атанасова 2003), спортната (Иванов 2014), военната (Георгиева 2014) и др.

Сред ограничения брой българско-чешки съпоставителни изследвания върху терминологичния апарат на отделни предметни области е необходимо да отбележим статиите на Светомир Иванчев, посветени на чешкото влияние върху българската ботаническа, дърводелска и гимнастическа терминология (Иванчев 1978). В по-нови работи се съпоставя ботаническата номенклатура (Калайджиева 2006), анализират се названията (главно народни и диалектни) на птици (Дейкова 2006).

Не ни е известно досега туристическата терминология да е била обект на съпоставителен анализ в българския и чешкия език, но това не е единствената причина, определяща **избора на темата на предложения дисертационен труд – „Състав и динамика на туристическата терминология в българския и в чешкия език“**. Туристическият бизнес е една от възможните области за реализация на българските студенти, изучаващи чешки език или на чешките студенти,

които учат български език. Личният ни опит и наблюдения показват, че доброто познаване на понятийния апарат на туризма и владенето на неговата терминология са предпоставки за професионални постижения и удовлетвореност от изучаването на езика. Проведената за целите на обучението по специален език ексцерпция на туристически термини добави още мотиви към нашия избор. Установихме, че голяма част от ексцерпираните термини не са поместени в известните ни специални речници. Включването им би запълнило тази празнина и би подготвило участието (каквото до момента липсва) и на чешкия език в състава на издаваните в България многоезични речници от областта на туризма. Публикуването на тези термини би довело до опити за дефинирането им, което ще е началният етап в посока на тяхната нормализация и стандартизация, и в крайна сметка би съдействало при работата на преводачи, специалисти и професионално ангажирани в сектора туризъм.

Ексцерпираният материал също така предоставя богати възможности за наблюдения върху особено активните в съвременните славянски езици универсални езикови тенденции към интернационализация и национализация, терминологизация и детерминологизация, универбизация и мултивербизация, все още непроучени напълно. Отчетливите им прояви в българската и чешката туристическа терминология биха допринесли за утвърждаването или отхвърлянето на някои езикови закономерности. Като цяло, направените наблюдения и изводи могат да бъдат полезни при тясноспециални изследвания – социолингвистични, функционални, когнитивни и др., и въз основа на тях да се търсят сходства и различия както между двата езика, така и с терминологията на туризма в други езици.

Посочените факти стоят в основата на интереса ни към туристическата терминология в българския и чешкия език и същевременно определят **актуалността на темата на дисертационния труд.**

Обект на настоящето изследване е терминологията на туризма в българския и чешкия език и по-конкретно терминологичните единици (тясноспециални термини, интердисциплинарни термини и професионализми), от които тя е изградена. Комплексният характер на туризма, изразяващ се в участието на редица научни и професионални области (икономика, география, история, спорт, транспорт, кулинария и т. н.) в предмета на изучаването му, предполага освен наличието на специфични за туризма термини, също така и на термини от изграждащите го области, и на професионализми – стилистично неутрални варианти на термините, възникнали вследствие на активната комуникация между специалистите в туризма.

Като части на речта, анализираните терминологични единици са съществителни имена или словосъчетания с главен член съществително име, тъй като те „притежават способността да транспонират съдържанието на всички останали номинативни части на речта“ (Кухарж 1968:122, цит. по: Попова 2012: 44), имат „семантична автономност“ (Попова 2012: 45) и чрез предметността, която изразяват, се възприемат по-лесно и се дефинират по-точно.

При ексцерпцията на туристическата лексика, върху която се базира изследването, се ограничихме до изискването тя да бъде основна за туризма, т. е. да представя ключови, важни и често срещани понятия от визираните в специализираната литература основни дейности и услуги в туризма:

1) Организация на туризма – тук се отнася лексиката, свързана с процесите на маркетинга, икономиката и

управлението на туристическата индустрия: *висок сезон – vysoká sezóna*, *програма на туристическото пътуване – itinerář*, *туристическа агенция – cestovní kancelář/cestovka* и др.;

2) Настаняване – към тази група спадат термините, които назовават местата за настаняване, тяхната структура и услугите, които предоставят: *допълнително легло – přistýlka*, *студио – studio*, *таймшеринг – timesharing* и др.;

3) Хранене – включва терминологичните единици, които номинират заведенията за хранене, формите на хранене и включените към тях храни и напитки, както и присъщите за този вид туристическа услуга организационни и технологични процеси: *късна закуска – pozdní snídaně*, *топла кухня – teplá kuchyň*, *фастфуд – fast food* и др.;

4) Транспорт – тук се причисляват термините, с които се назовават начините и средствата за превоз на туристите, както и организацията по тяхното транспортиране: *директен полет – přímý let*, *регистрация на багаж – registrovaná zavazadla*, *трансфер – transfer* и др.;

5) Свободно време – в нея намират място терминологичните единици за означаване на понятия от областта на екскурзоводските услуги и туристическите обекти, на заниманията и дейностите с цел почивка и развлечение на туристите: *аквапарк – akvapark*, *музей – muzeum*, *рафтинг – rafting* и др.;

6) Допълнителни туристически услуги – те се представят от терминологична лексика, характерна за паспортните, визовите, паричните, медицинските и застрахователните услуги: *защита срещу неплатежоспособност – pojištění cestovní kanceláře proti úpadku*, *обменно бюро – směnárna*, *паспортна проверка – pasová kontrola* и др.

Езиковият материал се състои общо от 2600 терминологични единици (1297 за българския и 1303 за чешкия език). Тъй като разглеждаме една съвременна терминология в процес на формиране, при подбора на **източниците на езиковия материал** сме се съобразявали с условието те също да са съвременни. Значителна част от ексцерпцията на термините е направена от български и чешки учебници по туризъм, които ни ориентираха в теорията на туризма и неговото изучаване. Не по-малко важен източник са нормативните документи – съвременните стандарти на туристическите услуги и законите за туризма в България и Чехия, които ни информираха за етапите на стандартизационната дейност на термините и на тяхното дефиниране. За да се осведомим до каква степен съвременната туристическа терминология е отразена в терминографски и лексикографски източници, се позоваваме и на излезлите през последните десет-петнайсет години речници от областта на туризма, както и на речниците на новите думи и на чуждите думи в българския и чешкия език. От прегледаните сайтове на туристически фирми или на институции, свързани с туризма, проследяваме употребата и функционирането на туристическите термини.

Предмет на дисертационния труд е формирането на туристическата терминология в българския и чешкия език, т. е. техниките за номинация на терминологичната лексика и отношенията на системност и вариантност между нейните единици.

В предложения труд си поставяме за **цел** да разгледаме в съпоставителен аспект съвременното състояние на туристическата терминология в българския и чешкия език, като при разкриването на лингвистичните ѝ особености изхождаме от нейната специфичност и

своеобразност. За постигането на тази цел е необходимо да се изпълнят следните **задачи**:

1. Да се представи теоретичната рамка на изследването и да се проследят научните приноси, по-специално българските и чешките, в областта на терминологията;

2. Да се уточни кои езикови единици влизат в състава на туристическата терминология и след проведената екскерпция да се състави корпус на българските и чешките туристически термини и техните дефиниции, на базата на който да се проведе изследването;

3. Да се отчете активното въздействие на съвременните езикови процеси и тенденции върху формирането на туристическата терминология;

4. Да се проучат техниките за номинация на туристическата лексика;

5. Да се проследи възможността и/или невъзможността за установяване на системност между туристическите термини;

6. Да се разкрият отношенията на формална и семантична вариантност между терминологичните единици;

7. Да се обобщят резултатите от проведения съпоставителен анализ.

В настоящия труд разглеждаме туристическите термини като езикови знаци и затова **методите и подходите**, които прилагаме, са лингвистични и са насочени към изучаването на формата и съдържанието им.

Тъй като терминологичните единици от сферата на туризма се съпоставят в съвременния етап от формирането и развитието им, следва да се приложи *синхронният подход*. Прилагането на *съпоставителния подход* най-добре позволява да се отчетат сходствата и различията между терминологичните единици в българския и чешкия

език във формално-номинативен и съдържателно-номинативен аспект. *Ономасиологично-семасиологичният подход* е приложим при проследяването на отношенията на терминологична вариантност – синонимия, полисемия и омонимия.

Методите, които се използват при анализа, са: *методът на компонентния анализ, методът на надежната граматика и когнитивният метод.*

Проведените в настоящата работа наблюдения до голяма степен се опират на изложените във фундаменталния труд „Теория на терминологията“ (Попова 2012) теоретични постановки, които в сравнение с познатите ни други концепции, известни в световното терминознание, най-точно и най-пълно отразяват проблемите на терминологичната наука и съответстват на нашите представи за описание на терминологична система.

ПЪРВА ГЛАВА. Теоретични и приложни аспекти на терминологията

В първата глава се уточнява терминологичният апарат на изследването, разглеждат се теоретичните концепции в изучаването на терминологията, като се обръща по-специално внимание на научните традиции в българското и чешкото терминознание. Проследяват се различните подходи към дефинирането на термина, изискванията към него, функционирането му в специалния език, т. е. изтъква се многоаспектната сложност на термина като единство от съдържателни, формални и функционални характеристики.

И в българския, и в чешкия език значенията на думата терминология са две: *терминология*¹ (*terminologie*) – наука за термините, и *терминология*² (*terminologie, odborné názvosloví*) – съвкупност (система) от термините в

дадена област, в даден език, в група езици, в езика изобщо (лингвистична терминология, медицинска терминология, туристическа терминология; английска терминология, българска терминология, чешка терминология)¹ (Попова 2012: 96).

Началото на науката терминология се отнася към 30-те години на XX век, когато в своя дисертационен труд *International Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektrotechnik* („Международна стандартизация на техниката, по-специално на електротехниката“) (1931 г.) австрийският инженер и индустриалец Еуген Вюстер поставя научните основи на изучаването на термините. Той е основоположник и на ***най-старата терминологична школа*² – *виенската***. Терминът, според разбирането на Вюстер, е езиковият израз на понятието, което всъщност представлява значението на термина. Именно понятието, т. е. ономаσιологичният подход, е в основата на изучаването на термина. Изисква се всяко едно понятие да се означава само с един термин. Следователно

¹ Някои учени добавят и трето значение – „ръководни принципи, използвани в терминографската практика“ (Кабре 1999: 32, цит. по: Попова 2012: 96), „дейност, т. е. съвкупност от практики и методи, използвани в подбора, описанието и обработването и представянето на термините“ (Мишикова 1998: 12). Смятаме, че в случая, т. е. във връзка с речниковата обработка на термините, е по-подходящ регламентираният в теорията на терминологията термин *терминография (terminografie)*. Нейната цел е да опише и представи под формата на речник термините от определена област така, че да улесни комуникацията и подобри информираността на ползвателите на речника (Махова 1995: 138). В значение на терминология¹ в българския език е известен терминът *терминознание* (срв. с руския *терминоведение*).

² Редица учени (Фелбер 1986, Гриньов 1993, Боздехова 2009, Попова 2012 и др.) отнасят научните постижения в областта на терминологията към дейността главно на три школи – виенската, съветската и пражката.

не бива да се допуска наличието на омонимни и синонимни термини. Необходимо е проучването на отделните терминологични системи да се провежда в синхронен аспект, от значение е единствено съвременното състояние на термините. Целта на всяко едно изследване трябва да е постигането на стандартизирана терминология на базата на общоприети единни стандарти, като резултатът от тази дейност е идентичност между понятието и термина (Фелбер 1986).

Смятаният за основоположник на **съветската терминологична школа**, инженер Д. С. Лоте, през 1931 г. в „Очередные задачи технической терминологии“ формулира основните принципи на терминологичната дейност. Лоте споделя възгледа на Вюстер, че най-важната терминологична дейност е стандартизационната, като за целта е необходимо да се изпълнят следните критерии: 1) професионален поглед към съответната научна или техническа област; 2) правилен и точен подбор на термините; 3) класификация на термините въз основа на категориите *предмети, процеси (явления), свойства, величини*; разграничаване на родови и видови понятия; 4) термините да бъдат дефинирани (Лоте 1968). Ученият формулира редица общовалидни за всички системи *недостатъци (недостатки терминологии)*, които не бива да се допускат: многозначност, синонимия, несъответствие между термина и понятието, дълги или труднопроизносими термини, излишно попълване на системите с чуждоезикови елементи, липсата на термини за означаване на понятия и отсъствието на системност при създаването на термините (Пак там).

Пражката терминологична школа е силно повлияна от функционализма на Пражкия лингвистичен кръжок. Този факт има своето обяснение – на един от неговите създатели – Бохуслав Хавранек – принадлежат

първите теоретични анализи с терминологична насоченост. Езиковедът споделя възгледите на виенската и съветската школа (вж. Хавранек 1943: 1074), но разгръща изучаването на термините във функционален аспект³. Според него термините трябва да са еднозначни и да са присъщи само на *специалния език (jazyk odborný)*. Неговите изразни средства и тези на *разговорния език (jazyk hovorový)* не бива да се смесват, както напр. за *животно* в разговорния език се употребява *zvíře*, а в езика на биологията *živočich*.

В днешно време особено активна е работата на **канадската школа**. Дейността ѝ започва на по-късен етап, през 70-те години на XX век, и е насочена главно към решаването на неотложни терминологични проблеми, произтичащи от билингвизма в страната – преводът от или на един от двата официални езика, навлизането на нови термини, тяхната стандартизация, създаването на терминологични банки и др. (Боздехова 2009: 20).

През 80-те години на XX век във френскоезична Канада и главно във Франция се заражда **социотерминологията**. Социолингвистичният подход към изучаването на термините разглежда отделните системи не като затворено пространство, а като част от живия език, които се развиват и променят така, както се променя обществото. За разлика от класическата терминология, която работи с ограничен корпус от термини в рамките на специализирания дискурс, социотерминологията се насочва към изследването на употребата на термините в речта (*parole*) (Левицка 2006: 18).

³ Според Хавранек отличителна черта на книжовния език е неговата функционалност. Той определя следните езикови функции: *комуникативна, практико-специална, теоретико-специална и естетическа*, на които съответстват следните функционални езици: *разговорен, професионален, научен и поетичен* (Хавранек 1932, 1963).

За един от най-ярките представители на **текстуалната терминология** се смята Хуан Сейгър (Сейгър 1999). Текстоструристката му концепция подчертава неразривната връзка между термините и текста. Според него в модерната терминология е необходимо да се акцентира върху комуникативния подход при изучаването ѝ, тъй като едни и същи термини могат да се срещат в различни по сфера на употреба текстове или да имат варианти в отделните текстове.

В основата на разработения от Рита Темерман (Темерман 2000) **социокогнитивен модел** стои комплексният семасиологичен и ономасиологичен подход към терминологията. Според нея еднозначността при термините не е необходимост, тъй като полисемията, синонимията и метафората са част от процеса на тяхната номинация (Алексиев 2005: 3, 4).

Като единство от когнитивни, езикови и комуникативни единици се възприемат термините в **комуникативната теория на терминологията** на Мария-Тереза Кабре (Кабре 1999). Според нея специалните лексикални единици се усвояват на базата на валидните за общоупотребимата лексика правила (Алексиев 2005: 4).

Представеният научен опит несъмнено присъства и в познанията за терминологията в българската и чешката наука, на които ще посветим по-голямо внимание.

По данни на Лилия Манолова началото на българската терминология се поставя през Възраждането. Най-голяма заслуга имат издаваните по това време учебници, в които термините са заети предимно от руски език, но не липсват и от западноевропейските езици (Манолова 1984: 54 – 60). Макар че отделни терминологични системи в чешкия език се попълват по-рано, и Чешкото възраждане е епохата на подем във

формирането на терминологичния апарат на много научни области. През този период се появяват и първите терминологични речници – единайсеттомният *Riegrův slovník naučný*, *Německo-český slovník vědeckého názvosloví pro gymnasia a reálné školy* на Павел Йозеф Шафарик и *Juridisch politische Terminologie* на Карел Яромир Ербен.

Развитието на науката, промените в общественно-политическия живот и произичащият от това информационен поток усложняват комуникацията с увеличаване на броя на новите термини, с преосмисляне на значенията и формите на съществуващите термини, с вариантността на названията им, с неустановените им дефиниции (Попова 2012: 171). В опита за разрешаването на тези проблеми се намесват следните практически терминологически дейности, утвърдени от теорията на терминологията:

„ - стандартизация – привеждане на съществуващите термини в съответствие с изискванията на определен стандарт...;

- унификация – привеждане на съществуващите термини в съответствие с международните изисквания;

- нормализация – привеждане на формата на термина в съответствие с книжноезиковите норми“ (Пак там: 79).

В периода между двете световни войни в България и тогавашна Чехословакия се поставя началният етап на организираната стандартизационна дейност. В наши дни тя се развива в рамките на Българския институт за стандартизация и на Института за техническа нормализация, метеорология и изпитвания (*Úřad pro technickou normalizaci, metrologii a zkušebnictví*).

Още от времето на Вюстер опитът показва, че ефективна стандартизационна дейност не може да бъде постигната без участието на езиковедите. За тази цел през 50-те години на XX век към Института за чешки език се

създава Секцията по терминология (Terminologické oddělení Ústavu pro jazyk český ČSAV). Началото на терминологичната дейност в Института за български език се поставя също през 50-те години на XX век с изработването на архив на българската граматична терминология. През 1993 г. е създадена Секцията по терминология и терминография, където се извършва значителна работа по разработването на най-актуалните проблеми на терминологичната теория и практика в българския език.

В периода между 60-те и 80-те години и в България, и в Чехословакия се публикува огромен брой терминологични речници. По отношение на теоретичните разработки като че ли по-голяма последователност проявяват чешките лингвисти (срв. напр. Коцоурек 1965а, 1965б; Пощолкова 1979, 1980; Тейнор 1983; Хаузенблас 1962, 1963 и др.), но дотогава липсват системни изследвания, каквито например са факт в словашкото терминознание.

С публикуването почти по едно и също време О české terminologii („За чешката терминология“) (Пощолкова 1983) и „Българска терминология“ (Манолова 1984) се запълва празнината от систематизирани теоретични знания за терминологията. При проследяването на основните проблеми – терминообразуване, лексико-граматични и лексикалносемантични характеристики на термините, стандартизация – авторите на двете книги донякъде са повлияни от обширната монография на В. П. Даниленко „Русская терминология. Опыт лингвистического описания“ (Даниленко 1977). Проблемите обаче са интерпретирани в духа на чешкото и българското езикознание и съдържанието е съобразено с особеностите на двата езика.

Дефинициите на термина в чешкото езикознание са много, но най-общо се очертават две посоки при

формулирането им. От една страна, се изтъква понятието – термините изразяват понятието (Сохор 1955, Шмилауер 1972 и др.), от друга страна, терминът се представя като название на понятието (Хаузенблас 1963, ЗКЧСТ 1964, Пошолкова 1983 и др.), т. е. акцентира се върху формалната му страна.

В първата монография, посветена на българската терминология, терминът е дефиниран като „относително еднозначен езиков знак (дума или словосъчетание), който назовава понятие от дадена научна или техническа област“ (Манолова 1984: 7).

В съвременни дефиниции, отразени в български езиковедски трудове, термините се определят като думи или словосъчетания, с които се назовават „точно определени понятия“ (ТРХН 2007: 436), „характерни предмети, явления, процеси и логично точно определени понятия“ (Бояджиев 2011: 220), които „означават точно формулирани понятия“ (ЕСБЕ 2000: 507) от „областта на науката, техниката, икономиката, стопанството, изкуството, общественно-политическия живот и другите професионални дейности“ (ТРХН 2007: 436).

Представата ни за термина съответства на формулираната от М. Попова в „Теория на терминологията“ дефиниция – „терминът е знак от естествен или изкуствен език, който означава понятие в системата на дадена научна, техническа и въобще професионална област“ (Попова 2012: 25). Терминологската разглежда термина като единство от двете му страни – „означаемо, т. е. същностната му страна – знанието, което дава, и означаващо, т. е. формалната му страна, която също носи знание, но опосредствано чрез системата на дадения знак“ (Пак там: 35). Но за да функционира и изпълнява предназначението си в езика, не е достатъчно терминът да означава и обозначава

понятието. Поставят се редица *изисквания към термина*, от чиято реализация зависи доближаването му до представата за идеалния термин. В цитираните трудове О české terminologii и „Българска терминология“ тези изисквания са представени по следния начин.

На първо място Манолова поставя приетото за основно в традиционното терминологично изискване за *еднозначност (jednoznačnost)* – желателно е в рамките на една система всяко понятие да се изразява с един термин. Чешките учени обособяват още изискването за *jednojmennost* (букв. *едноименност*, т. е. езиковата форма на термина да бъде само една). Изразяват категоричното становище, че всички терминологични синоними, словообразователни варианти, ортографски или ортоепични варианти трябва да се избягват, тъй като употребата им създава впечатлението, че назовават различни понятия (Пощолкова 1983: 77).

Следващите изисквания за *точност (přesnost)* – наименованието най-вярно и най-пълно да отразява същността на понятието и да го дефинира, и за *краткост* – по възможност терминът да бъде кратък (Манолова 1984: 9), донякъде си противоречат, тъй като, както отбелязват и чешките автори, и Манолова, обикновено по-дългите форми по-пълно разкриват същността на понятието.

От друга страна, кратките форми, т. е. еднословните термини, са необходими и трябва да се предпочитат, тъй като основите им създават възможности за образуване на производни термини. Тази способност на термините е наречена от Б. Хавранек *posnost* (букв. *голяма приложимост, широк диапазон*) (Пощолкова 1983: 75). Л. Манолова я определя като *словообразователност*.

Изискването за *системност (systémovost)* на термина означава избор на такава форма, която го поставя в

определено отношение с другите термини в съответната терминологична система (Манолова 1983: 9).

Освен изискването за системност, чешките езиковеди посочват и качеството *ustálenost* (*устойчивост*). Чрез него терминът се характеризира като постоянен езиков знак, който не променя външната и вътрешната си форма.

Тъй като термините нямат собствена граматична и синтактична система, те възприемат нормите за *граматична правилност* на съответния книжовен език (Манолова 1984: 10). Това изискване в чешката терминология се покрива с критериите за т. нар. *ústrojnost*, т. е. структурата на термина да е в съгласие с нормите на книжовния език, и т. нар. *úkonnost*, т. е. термините да отговарят на комуникативните потребности на съответните специални области (Пощолкова 1983: 81, 82).

Характерна за термина е неговата *стилистична неутралност* (*počionálnost*). Термините назовават и дефинират понятия, не изразяват оценка и емоция и в тях не се внася допълнителен стилистичен нюанс (Манолова 1984: 10).

Чешките автори формулират още и изискването за *интернационалност* (*mezinárodnost*). За да се активизира международното сътрудничество във всички научни и технически области и да се подобри международният информационен поток, е целесъобразна употребата на интернационални термини.

С оглед на факта, че терминът е единство от форма и съдържание и че някои от разгледаните по-горе качества засягат именно формата му, смятаме, че към поредицата от изисквания към термина може да се добави и изискването за *номинализация* на езиковата му форма.

С оглед на **функционирането на термините** в българската лингвистика обикновено се посочва, че особеност на научния стил е употребата на термини, които

се разделят на общоупотребими – общи за много науки, и специални – специфични за определен дял на науката (Бояджиев 2011: 284). По отношение на употребата на езиковите средства в специализираните текстове Йозеф Филипец например предлага следната диференциация: 1) *тясноспециални термини (jednooborové)* – характерни за конкретна област; 2) *интердисциплинарни термини (víceoborové)* – присъщи на две или повече области; 3) *термини символи (nadoborové)* – тук причислява графики, символи, чертежи; 4) *тясноспециални и интердисциплинарни терминологизирани номинационни единици (jedno- i víceoborové pojmenovací jednotky terminologizované)* – изразители на взаимоотношенията между терминологична и общоупотребима лексика (Филипец 1995а: 38, 39).

Дискусионен и не достатъчно добре разработен е проблемът за **професионализмите** и **професионалните жаргонизми**. Смятаме, че по своята същност професионалните жаргонизми създават нежелани предпоставки за строго индивидуализиране на специалния език и за понятийна условност – жаргонът на професионалния колектив А може да е различен от жаргона на колектива Б (независимо че и двата колектива принадлежат към една и съща професионална област) и при контакт помежду им да се стигне до нарушена комуникация. Професионализмите обаче, въпреки че също са характерни за устната комуникация и назовават понятията полуофициално⁴, са с изявена стилистична неутралност, която допринася за еднозначно възприемане на понятието. Следователно те, за разлика от

⁴ Възможно е подобно твърдение да се основава на факта, че голяма част от професионализмите са универбати, а универбизацията, както констатира и М. Попова, преобладаващо се схваща като явление на разговорната реч (Попова 2012: 394).

професионалните жаргонизми, могат да се считат за варианти на термините, още повече че в някои случаи назовават понятия, за които липсват установени термини. Представените теоретични концепции и възгледи до голяма степен намират отражение върху комплексното формиране и изучаване на туристическата терминология в българския и чешкия език, разгледани във следващата глава.

ВТОРА ГЛАВА. Туризмът и формирането на туристическата терминология

Във втората глава представяме основните характеристики на научната и професионалната област туризъм, като правим опит за уточняване на терминологичните значения на термина *туризъм*. Отбелязва се въздействието на съвременните езикови тенденции върху формирането на туристическата терминология. Уточнява се нейният състав от терминологични единици – тясноспециални термини, интердисциплинарни термини и професионализми, като се предлага модел за тяхната класификация и систематизация. Акцентира се върху терминографски проблеми, свързани със структурата на терминологичните речници, речниковата статия и терминологичната дефиниция.

Туризмът се развива с изключително бързи темпове, вследствие на което постоянно се изменят неговите съдържателни характеристики – това, което е валидно за него днес, утре може да бъде неточно, непълно или невярно. В процеса на развитието на туризма все още липсват формирани закономерности, поради което той още не е достатъчно добре и задълбочено изучен, незавършена е и теорията (системата от знания) за него (Великов 2008:

34, 35). Оказва се, че за самия термин *туризъм* „съществуват няколко десетки дефиниции, базирани на субективните предпочитания на авторите да избират и поставят акцент върху отделни същностни черти“ (Петров 2010: 4). Правим опит да изведем всички негови значения: **туризъм** ‘1. икономически отрасъл, съвкупност от дейности, осъществявани в туристически обекти и насочени към създаване на туристически продукти: *Туризмът е един от основните клонове на българската икономика – формира близо 5% от brutния вътрешен продукт*; 2. временно пътуване и пребиваване на физически лица извън постоянното им местожителство: *Според мястото, където се извършва туристическото пътуване, може да се разграничат планински, морски, речен и др. видове туризъм*; 3. научна дисциплина, в чийто предмет на изучаване участват други предметни области – икономика, география, културология, медицина, физическа активност и спорт, транспорт и др.: *Специалистът с образователно-квалификационна степен "бакалавър" от специалност "Туризъм" следва да притежава висока организационна, социална и икономическа култура*; 4. дейност на човека, осъществявана през свободното му време с цел почивка, спорт и развлечение: *Конният туризъм е добра алтернатива за справяне със стреса*; 5. *прен.* временно пътуване и пребиваване на физически лица извън постоянното им местожителство с цел, различна от туристическата: *Ще има ли избран туризъм за предстоящия вот 2 в 1?*

Туристическата терминология може да се определи като **система в процес на формиране**. Тя е повлияна от комплексното участие на съвременните динамични тенденции – и от характерните за общата терминология на езика интернационализация, детерминологизация, мултивербизация, и от типичните за общоупотребимата

лексика терминологизация и универбизация. Те участват в процеса на терминологичната номинация, обуславят взаимоотношенията между туристическите термини и общоупотребимите думи, създават условия за семантична и формална вариантност. Независимо че се очертава като проблемна, терминологията на туризма има смисъл за науката, защото фиксира, респ. изразява, по определен начин знанията и осигурява комуникацията (Попова 2012: 522). Реализацията на тези процеси става възможна чрез ***терминологичните единици от областта на туризма – езиковите знаци, които означават понятия, свързани с управлението, дейностите, услугите, продуктите и обектите на туризма.*** Според принадлежността им към сферата на туризма и изразяването на съответните за областта понятия разграничаваме следните терминологични единици:

1. Тясноспециални термини. Тук спадат неголям брой термини, които са типични за сферата на туризма, обикновено това са термини от областта на услугите, свързани с туристическото настаняване и с организацията на туристическото пътуване. Те директно се асоциират с туризма, а не с изграждащите го научни и професионални области, независимо че някои от тях са се превърнали в част от общоупотребимата лексика. Определени тясноспециални термини са присъщи и на други специални области, но терминоелементът във формата им, който обикновено е произведен от *туризъм*, насочва те да се възприемат за специфични от областта на туризма (*туристически обект* – *turistický objekt*, *туристически услуги* – *služby cestovního ruchu* и т. н.). Тясноспециалните термини се доближават до изискванията за идеалния термин, стандартизирани и дефинирани са: *нощувка със закуска* – *ubytování se snídaní* ‘ценоразпис, в който в цената на мястото за настаняване е включена закуска’, *планински*

водач – *horský vůdce* ‘лице, което води и придружава туристи в планинска и природна среда целогодишно в зависимост от придобитата правоспособност’ и др.;

2. Интердисциплинарни термини. Изтъкваният от специалистите интердисциплинарен характер на туризма определя наличието на голямо количество термини от областите, които са част от предмета на туризма – география (*климат – podnebí/klima, море – moře*); застрахователно дело (*застраховано лице – pojistník, застрахователно покритие – pojistné plnění*); икономика и финанси (*конкуренция – konkurence, ценообразуване – tvorba cen*); история и култура (*архитектурно-исторически резерват – architektonicko-historická rezervace, музей – muzeum*); медицина и здравеопазване (*ваксина – vakcína/očkovací látka, кални бани – bahenní koupele*); свободно време и спорт (*библиотека – knihovna, водна гимнастика – vodní gymnastika*); транспорт (*автобус – autobus, полет – let*); хранене (*бар – bar, континентална закуска – kontinentální snídaně*) и др.;

3. Професионализми. Това са характерни за специалната комуникация стилистично неутрални думи и словосъчетания, назоваващи понятия, за които или вече има установени термини, или все още липсват такива поради новия характер на понятията: *дублаж* от *дублирана резервация*, *фамилка* от *фамилна стая*, *cestovka* от *cestovní kancelář* (*туристическа агенция*), *čekačka* от *čekací listina* (*списък на чакащите*); *таймшеринг – timesharing* (от англ. *разпределение на времето*) ‘предоставяне на ваканционен имот, яхта и др. за определен период на лица, чийто достъп до услугата е предварително разпределен’ и др.

Проучването на дадена терминология с цел подлагането ѝ на стандартизиране налага необходимостта след подбора принадлежащите ѝ термини да бъдат систематизирани, класифицирани и дефинирани (Лоте

1968: 15). Термините се разпределят в тематични групи, понятията се категоризират – предмети, процеси (явления), свойства, величини, класифицират се по логически критерий на родови и видови и накрая се дефинират, като за целта се избират най-точно разкриващите същността им признаци (Пак там). Отношенията между включените във всяка една отделна група понятия се разкриват чрез класификация, заложена главно на отношението *род – вид*, посочвано за най-важното (Масар 2000: 23). Основание за правилното изпълнение на класификацията е т. нар. *класификационен признак*, чрез който обемът на общото понятие се разчленява на частни обеми. Задължително условие е класификационният признак да е един и същ при обособяването на дадено видово понятие (Лоте 1968: 29). Така например родовият термин *хотел* се разлага на значителен брой видови термини, основание за чието деление са следните класификационни признаци: според местоположението – *градски хотел – městský hotel*, *морски хотел – přímořský hotel*, *планински хотел – horský hotel* – всеки един от тези термини може да бъде родов за видовите термини *хотел първа линия – hotel v první linii*, *хотел втора линия – hotel v druhé linii*, *хотел трета линия – hotel ve třetí linii*, като основание за деление е признакът *местоположение на хотела спрямо основната туристическа атракция*; според категорията – *еднозвезден хотел – jednohvězdičkový hotel*, *двузвезден хотел – dvouhvězdičkový hotel*, *тризвезден хотел – tříhvězdičkový hotel*, *четиризвезден хотел – čtyřhvězdičkový hotel*, *петзвезден хотел – pětihvězdičkový hotel*; според периода на функциониране – *сезонен хотел – sezónní ubytování*, *целогодишен хотел – celoročné ubytování*; според вида на предлаганите услуги – *балнеохотел – lázeňský hotel*, *бизнес хотел – business hotel*, *биохотел – biohotel*, *бутиков хотел – butikový hotel*, *екохотел – ekohotel*, *клубен хотел – klubový*

hotel, сна хотел – spa hotel, студио-хотел – липсва чешки еквивалент, уелнес хотел – wellness hotel, хотел гарни – hotel garni, хотел пансион – boarding house, хотел с апартаменти – aparthotel/apartmán hotel.

Необходимостта от точна информация за съществуването, значението, преводния еквивалент на термин от определена област налага използването на **терминологичен речник**, „който представя термините, употребявани в науката, техниката и другите сфери на професионалната дейност“ (ТРХН 2007: 438). Разгледаните речници от областта на туризма в българския и в чешкия език показват липсата на такъв речник, който изчерпателно да отразява съвременното състояние на туристическата терминология – не само регистрирането на номинациите, но и представянето на понятийно-семантичните (род – вид, цяло – част) и лексикосемантичните (синонимия, полисемия, омонимия) им отношения, както и тяхното дефиниране.

ТРЕТА ГЛАВА. Техники за номинация на туристическите термини

В теорията на М. Попова под **терминообразуване**⁵ се разбира „цялостната дейност за създаването на термина“

⁵ В терминознанието са известни две гледни точки относно същността на терминообразуването. Според първата, споделяна от Даниленко 1977, Пощолкова 1983, Манолова 1984, Христова 1999, Масар 2000, Кънчева 2009, то се отъждествява със словообразуването. Привържениците на втората позиция – Хорецки 1974, Сейгър 1990, Попова 1990, 2012 – разглеждат терминообразуването като цялостен процес, който започва с изучаването на даден обект и завършва с формалното изразяване на понятийно-семантичните му признаци чрез словообразователните техники на езика (Попова 2012: 264). В тази връзка Попова уточнява, че „словообразуването в процеса на терминологичната номинация е не средство за създаване на нови думи

(Попова 2012: 267). В концепцията ѝ под **техника за номинация на термините** се разбира цялата съвкупност от начините и средствата, които даден език – естествен или изкуствен – може да предостави на терминологичната номинация. Видовете техники са съотносими с известните в езикознанието основни словообразователни начини – деривация, композиция, парадигматична деривация и универбизация (подр. вж. Радева 1991: 43 – 59).

Специална роля в терминологичната номинация Попова отрежда на **заемането на термини** (Попова 2012: 333). Един от апектите на номинационната техника заемане на термини е свързан с **интернационализацията**, която до голяма степен формира съвременните книжовни езици изобщо. Тя представлява „формиране и разпространение на общ фонд от съотносителни езикови единици в най-малко три езика, поне два от които принадлежат към различни езикови семейства“, а интернационализмът – „езикова единица, която принадлежи към интернационалния езиков фонд“ (Пак там: 419). Веднъж попаднали в езика приемник, туристическите термини са подложени на промени, свързани с тяхната адаптация и интеграция: **1) графично-фонетична адаптация** – заетите туристически термини проявяват ниска степен на графично-фонетична адаптация, т. е. при тях се наблюдава стремеж към запазване на оригиналната ортографична и/или ортоепична форма (в бълг. ез., като начин на представяне на заетите думи в по-

от други думи с помощта на словообразователни афикси, а средство за създаване на нови названия термини чрез обобщаване и съкращаване на синтактико-семантичния израз на понятийната структура (респ. на семантичната структура = структурата на значението на термина) на термина и последвалия го избор на номинативни единици с несамостоятелна, зависима номинация за означаване и обозначаване на съответните понятийно-семантични компоненти“ (Попова 1990: 223).

ново време, се предпочита транскрипцията; забелязват се случаи на оригинално изписване на туристически термини, предимно в надписи за означаване и реклама на места и услуги: *bar, check-in, fast food*; в чеш. ез.: *akvapark/aquapark, hiking [hajking], off-road/offroad*); 2) **морфологична адаптация** – изразява се в приспособяването на заемките към граматичните категории род, число и определеност в българския език и род, число и падеж в чешкия език; 3) **словообразователна адаптация** – промените, настъпващи основно при суфиксите във формата на заетия термин (напр. суфиксът *-ation* при термини от типа *registration* се предава в българския с наставките *-ани(е), -ан(е), -ци(я)*, а в чешкия с *-ace* и *-ování(i)*: *резервация, резервиране* – *rezervace, rezervování*) и **словообразователна интеграция** – възможността интернационалният термин да създава словообразователно гнездо: *ваучер* – *ваучерен* – *ваучерист/ка*; *hotel* – *hotelnictví* – *hotelování* – *hoteliér/ка* – *hotelový* – *hotelovat*; 4) **семантична промяна и интеграция** – известни са два вида промени в семантиката на заемките след установяването им в езика приемник – запазване на едно (или на някои) от значенията им в изходния език и стесняване на значението, с което се заемат (Колковска 2006: 201). Например общоупотребимото значение на *all-inclusive* в английския ‘включващ всичко, изчерпателен’ се отразява върху семантиката му като туристически термин, т. е. цената на услугата включва основните и някои допълнителни туристически услуги. В английския език *outgoing* е технически термин със значение ‘отработен’ и политически термин – ‘който напуска поста си/подава оставка’. Освен тези значения, има и общоупотребими – ‘дружелюбен,отчивчив’; ‘който излиза/тръгва/ заминава/ напуска’ и ‘изходящ’. Последните две значения се

стесняват в посока на неговата терминологизация – *аутгоинг*, изходящ туризъм – *outgoing, výjezdový cestovní ruch* ‘вид туризъм, при който жители на дадена страна пътуват в друга държава’ (ТРУТ 2010: 49).

Терминолозите (вж. напр. Симеонова 2011: 79, Петкова 2011: 92) отчитат факта, че днес в много терминологични системи (и особено в туристическата – *бел. моя* – М. М.) масово и безконтролно навлизат чужди термини, с което науката загубва националния си облик. Препоръката е „да се използват възможностите за създаване на термини въз основа на собствения ни език, както и адаптацията и интеграцията на чужди термини чрез калкирането им“ (Симеонова 2011: 80).

Универбизацията е един от най-продуктивните начини за формалното обогатяване на туристическата терминология. Открояват се следните видове: 1) универбизация чрез суфиксация: *двойна стая* – *dvoulůžkový pokoj* → *двойка* – *dvoulůžák*; 2) универбизация чрез декомпозиция: *чартърен полет* – *chartrový let* → *чартър* – *charter*; 3) универбизация чрез субстантивация – *руминг лист* – *rooming list* → *руминг* – *rooming*; 4) универбизация чрез съкращаване на член от словосъчетанието, като обикновено се съкращава атрибута: *апартаментен хотел* – *apartmánový hotel* → *апарthотел* – *aparthotel*.

Номинационната техника **абрeвиация** не се предпочита в българската и чешката туристическа терминология, вероятно с цел да се избегнат недоразумения в комуникационния процес. Абрeвиатури на термини се допускат единствено при характерни и често употребявани понятия: *ТА* – *туристическа агенция*, *СК* – *cestovní kancelář*, *ВВ* (*bed and breakfast*) – *нощувка със закуска* – *ubytování se snídaní*, както и при названия на организации и фирми, действащи в системата на туризма:

БАТА (Българска асоциация на туристическите агенции),
TIC (Turistické informační centrum).

Морфологичните техники **афиксация** и **композиция** са сред най-продуктивните словообразователни (респ. терминообразователни) начини в българския и чешкия език (Пощолкова 1983: 36, Радева 1991: 42). В терминологията на туризма са разпространени и двете форми на афиксацията – суфиксацията и префиксацията, като преобладаващи са, каквато е и тенденцията в словообразуването изобщо (Аврамова 2003: 106), интернационалните суфикси и префикси. В анализирания терминологичен масив – български и чешки – суфиксацията е по-застъпена в сравнение с префиксацията.

Композицията е техника за образуване на термини „чрез свързване в една сложна дума на две или повече словообразователни основи“ (Попова 2012: 379). В българската и чешката туристическа терминология преобладават композитумите с подчинително отношение между основите: *туристопоток*, *lůžkoden* и др.

Чрез прилагането на **формалносинтактични техники** се получава формалната структура на **термините словосъчетания** (Попова 2012: 385). Обособяват се прости термини словосъчетания (*автобусна екскурзия* – *autokarový zájezd*) и сложни термини словосъчетания (*записвания в последната минута*, *obsluha při společném stolování*).

Вследствие на представените техники за първична номинация на туристическите термини и на базата на наличния терминологичен масив могат да бъдат направени следните изводи: 1) в българската и чешката туристическа терминология е най-продуктивно образуването на терминологични словосъчетания; 2) в чешкия език е по-застъпен суфиксалният начин за образуване на туристически термини, за разлика от българския език, в

който доминира морфологичната техника композиция; 3) като цяло, универбизацията е по-изявена в чешката туристическа терминология (най-вече универбизацията чрез суфиксация); в българската терминология на туризма се откроява универбизацията чрез декомпозиция; 4) и в двата езика абривиацията е сравнително слабо застъпена техника за номинация на туристическите термини.

Семантичните техники **метонимия** и **метафора** са основните начини за вторична номинация, в резултат на която в първичното лексикално значение на номинанта се изменя номинативното отношение, т. е. лексикалното значение започва да се интерпретира по друг начин, и по този начин номинантът придобива вторично производно значение (Пернишка 1993: 66, 67). При класификацията на моделите за метонимизация се изхожда от логико-семантичното отношение между изходното и новото значение, което може да е включване или пресичане (Попова 2012: 343 – 349). Основни са **синтагматичният модел** (напр. при *обиколка* (действието обикалям) чрез името на действието се назовава резултата от действието → *обиколка* (разглеждане на забележителности) и **парадигматичният модел** (*нощувка* – *nocleh* ‘прекарване на нощта; нощуване, преспиване’ → ‘такса за нощуване в хотел, хижа и др.’; *сезон* – *sezóna* ‘годишно време’ → ‘време, подходящо за туристическа дейност’).

В терминологията на туризма се наблюдават следните основни **метафорични преноси**, осъществени на базата на сходство по: а) дейност/функция: *совалков транспорт/превоз* (от техн. *совалка* ‘работен орган на шевна или тъкачна машина, в който се поставя долният конец’ – *kyvadlová doprava* (от *kyvadlo* ‘махало’) ‘редовен или през установен интервал превоз на пътници между два определени пункта’ (и при българския, и при чешкия термин мотивационният признак е свързан с начина на

движението – напред-назад); б) качество: *vlak* *стрела* ‘високоскоростен влак’; в) оценка: *сезонен връх* ‘значителен прираст на приходите от туристически дейности в туристическия сезон’ г) форма: *спален чувал* – *spací pytel* ‘дълга торба с цип, предназначена да се спи в нея на открито’; д) време: *first minute* ‘пътуване, предлагано дълго време преди началото му, обикн. на по-изгодна цена’. Случаите на метафорични преноси са по-редки в сравнение с метонимичните (особено в чешкия език).

Заемаването и образуването на туристически термини са динамични процеси, които играят важна роля в организирането на системни отношения между отделните термини в рамките на терминологията на туризма и извън нея – с оглед на други терминологични системи или на системата на общоупотребимия език. Проявите на разгледаните процеси определят и наличието на характерната за предметната област туризъм терминологична вариантност.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА. Отношения на системност и вариантност в туристическата терминология

В теорията на М. Попова се обособяват два вида системност – вътрешна и външна, като основание за делението ѝ представлява функцията, т. е. комуникативната роля на терминологичната система (Попова 2012: 523). Според терминологиката **вътрешната системност** се изразява в съвкупността от термините, както и отношения помежду им, принадлежащи към ядрото на дадената предметна област, т. е. необходимо е да има наличие на обща част, семантична или формална, в състава на всеки един от термините в определена *системна група* и цялостната системност на съответната

област да бъде представена не само като отношения между отделните термини, а като отношения между системните групи (Пак там: 525). Така например стандартизираните термини *закуска на блок маса* – *snídaně formou švedských stolů*, *bufetová snídaně* ‘закуска на самообслужване със свободен избор, съдържаща най-малко разширена закуска’; *континентална закуска* – *kontinentální snídaně* ‘закуска, която съдържа най-малко хляб, масло, мармалад и/или конфитюр и топла напитка’; *пълна закуска, английска закуска* – *anglická snídaně* ‘разнообразна закуска, която е допълнена с добавени топли и студени храни’; *разширена закуска* – *rozšířená snídaně* ‘континентална закуска, която е допълнена с по-голямо разнообразие от хляб, мармалад и/или конфитюр, студени напитки и сирене и/или студено месо’ се отнасят към системообразувания според връзките род → вид термин *закуска* – *snídaně*. Те имат обща семантична и формална част – *закуска* ‘сутрешно хранене, първото през деня’. Техният общ инвариантен признак, който обединява различните им части, е ‘съдържание и количество на храните и напитките, включени в закуската’.

На този етап цялостното описание на вътрешната системност при туристическите термини е трудно осъществимо. Възпрепятстването му се дължи най-вече на многообразието от термини от различни научни и професионални области, определящи състава на туристическата терминология, както и на продължаващото ѝ формиране и спорадично дефиниране и стандартизиране на принадлежащите ѝ термини. В много случаи обаче между тях и термините от други системи, както и думите от системата на общоупотребимия език, се установяват сложни взаимоотношения, които донякъде дестабилизируют вътрешносистемните връзки. Смятаме, че проследяването на тези връзки е от значение за уточняването на формата, съдържанието и значението на туристическите термини –

предпоставка за изясняване на вътрешносистемните им отношения, а оттук и за постигане на систематизирана туристическа терминология.

Отношенията между термините, принадлежащи към две или повече системи, се определят като външносистемни. Общата част между отделните системи може да бъде: 1) еднаква форма и еднакво значение; 2) еднаква форма и различно значение; 3) еднакво значение и различна форма (Попова 2012: 526, 527).

Специфичният за туристическата терминология инвентар от тясноспециална, интердисциплинарна и професионална лексика се дължи именно на външносистемните отношения, като лингвистичните фактори за тяхното възникване са процесите на терминологизация, детерминологизация и ретерминологизация, които протичат на границата на системите.

„Терминологизацията е семантична деривация, при която на название от общоупотребимата лексика се дава ново терминологично значение.“ (Петкова 2013: 46). В зависимост от отдалечеността на общоупотребимото и терминологичното значение може да се говори за три степени на терминологизация⁶. Към най-ниската степен се отнасят случаите, „при които терминът и общоупотребимата дума означават един и същи денотат, но се различават в значенията си (значението на термина съдържа повече на брой и по-специални признаци от значението на думата)“ (Петкова 2013: 46). Туристическата лексика изобилства от подобни примери – термините и общоупотребимите думи означават едни и същи денотати, но в значенията на първите се съдържа уточняваща

⁶ Възприемаме предложеното от Ек. Петкова различаване на степените на терминологизация (вж. Петкова 2013: 46, 47).

информация, която насочва към целите, потребностите, функциите на туризма. Общопотребимата дума *плаж* ‘1. нисък и покрит с пясък морски или речен бряг, удобен за къпане’; 2. [място за] къпане и печене на слънце, обикн. край река или море’ (БТР 2008: 635) се терминологизира чрез стесняване на значението, изразено в последната част на дефиницията ѝ в Закона за туризма на Република България – ‘общодостъпна и обезопасена зона в непосредствена близост до естествен или изкуствен воден обект, предназначен за рекреационни дейности, в която се предлагат и потребяват туристически услуги’. Според „Български тълковен речник“ *читалня* е ‘помещение в библиотека, читалище и другаде за четене’ (БТР 2008: 1068), подобно е дефинирана думата и в *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost – čítárna* ‘veřejná místnost k čtení knih a časopisů’ (SSČŠV 1994: 50), а според стандартите БДС EN ISO 18513 и ČSN EN ISO 18513 – ‘отделно разположена обща стая или място за гости, специално предназначено за четене’. Както се вижда, в терминологичната дефиниция чрез диференциалния признак се конкретизира предназначението, т. е. за гости на хотела, и по този начин значението на термина се стеснява, респ. специализира.

Към втората степен на терминологизация се включват случаите, когато терминът и общопотребимата дума „означават различни денотати, но много сходни и тясносвързани помежду си и по функция (функцията, която изпълняват, и резултатът, който се получава от нейното изпълнение, се съотнасят денотативно, т. е. те са идентични)“ (Петкова 2013: 47). Чешкият термин *prohlídka* (*обиколно пътуване, обиколка*) ‘organizovaná exkurze nebo cesta’ (VSCR 2002: 227) възниква върху общопотребимото значение ‘prohlédnutí, prohledání’ (SSČŠV 1994: 310) (‘преглеждане, преглед; разглеждане’),

а българският *обиколка (на град)* – върху ‘минаване около нещо, обхождане на различни места; обикаляне’ (БТР 2008: 547). Терминоелементът *селище* във *ваканционно селище* и терминоелементът *vesnice* в еквивалента му *prázdninová vesnice* ‘самостоятелна териториално обособена група от хотели, вили и/или комплекс от апартаменти с изградена обща инженерна и туристическа инфраструктура, където се предлагат основни и допълнителни туристически услуги’ (БДС EN 13809 и ČSN EN 13809) се базират на първото значение на общоупотребимата дума в българския език *селище* ‘населено място; заселище’ (БТР 2008: 877) и на второто значение на чешката дума *vesnice (celo)* ‘*olympijská vesnice skupina budov k ubytování olympijských sportovců*’ (SSČŠV 1994: 489).

Към най-високата степен на терминологизация се отнасят случаите, при които “термините и думите означават абсолютно различни денотати“, а приликата между тях е абстрактна и обикновено се основава на външно сходство (Петкова 2013: 47). Формалното отношение между думата и термина най-често се представя чрез метафоричен пренос. Най-висока степен на терминологизация се наблюдава при примери от рода на: *зелена къща*, *zelený hotel*, *кораб с подводни крила* – *křídlová loď*, *студена кухня* – *studená kuchyň* и др.

Детерминологизацията е „преминаване на термини от дадена научна област в общоупотребимия език“ (ТРХН 2007: 100). В туристическата терминология (и във всички терминологични системи) по-често срещано явление е т. нар. *частична детерминологизация*⁷ (Холубова 2000: 157)

⁷ При т. нар. *пълна детерминологизация* терминът вече не означава съответното понятие от специалната област и значението му е подложено на метафоризация или генерализация (Холубова 2000: 157), какъвто е случаят с *ол инклузив* – *all inclusive*, който, макар и все още

– при преноса терминологичното значение отслабва, става по-общо, недетермирано, но основните (интегралните) признаци се запазват (Босилков 1980: 146, Шварцова 2005: 208). В тази група се включват дори тясноспециални термини като: *бунгало* – *bungalow*, *екскурзия* – *výlet*, *екскурзовод* – *průvodce*, *мотел* – *мотел* и др., които се отразяват във всякакъв вид лексикографски източници, не само специализирани, и днес са част от активния речник на българския и чешкия език.

Ретерминологизацията е „пренасяне на готов термин или терминоелемент от една научна област в друга с пълно или частично преосмисляне на значението“ (ТРХН 2007: 354). Според изследователите тя има два варианта. Единият се свързва с преминаването на термини от една терминологична система в друга с ново или преосмислено значение, т. е. *термин*₁ → *термин*₂, а при втория – термини от една терминологична система най-напред се детерминологизират, след което отново се терминологизират като термини от друга терминологична система с ново значение, т. е. *термин*₁ → *общоупотребима дума* → *термин*₂ (Симеонова 2011: 82, Петкова 2013: 47). В терминологията на туризма преобладават случаи от първия вариант: *анимация*₁ (от областта на киното) ‘изкуство и процес на създаване на филми чрез фотографиране, снимане на поредици от рисунки; мултипликация’ (БТР 2008: 28) – *animace*₁ ‘kreslení nebo nastavování jednotlivých pohybových fází objektů v animovaném filmu, jejich zdánlivé ožívování, oživení’ (NASCS 2011: 56) → *анимация*₂ – *animace*₂ ‘дейност по организиране на свободното време на туристи, летовници и др., която включва провеждане на

да не е формално адаптиран в двата езика, е вече достатъчно популярен в разговорния и рекламния дискурс.

забавни игри, състезания и др. развлекателни прояви' (БДС EN 13809 и ČSN EN 13809).

Стремежът към единство на формата и съдържанието на езиковия знак често бива нарушавано, в резултат на което се стига до появата на **вариантност** във всички езикови равнища. Различава се **формална вариантност** „паралелните езикови средства, които по различен начин означават тъждествено (едно и също) значение (лексикално, морфологично, словообразователно, синтактично)“ и **семантична вариантност** – „паралелните значения, които се назовават от една езикова единица“ (Попова 2012: 571, 572).

Въз основа на наблюдаваните **формални различия** в терминологията на туризма се откриват следните видове варианти: **1) графично-фонетични варианти:** *скивлек/ски влек, спахотел/спа хотел, шопингтур/шопинг тур; nightclub/night club [najtkla-, najtklu-], off-road/offroad, skiboarding [-bórdy-, -bordy-]* и др.; **2) граматични варианти:** *барист и бариста, apartmá и apartmán; анкета в туризма – анкети в туризма, групово пътуване – групови пътувания, balneoterapeutické zařízení – balneoterapeutická zařízení, dočasní animátor – dočasní animátoři* и др.; **3) словообразователни варианти:** *резервиране – резервация, сърфинг – сърфиране; kemping – kempování, kuchuň – kuchyňka* и др.; **4) лексикални варианти:** термин от домашен произход – термин от чужд произход: *автомобил под наем – рент-а-кар, jídelní listek – menu*; термин от домашен произход – термин от домашен произход: *помещение за багаж – стая за багаж, nadváha zavazadel – nadměrná zavazadla*; термин от чужд произход – термин от чужд произход: *бар фоайе – лоби бар, trajekt – ferry-boat*; **5) синтактични варианти** – с еднакъв (сходен) лексикален състав и с различна структура: *туристическа реклама – реклама в туризма, jídelna se samoobsluhou* –

samoobslužná jídelna; аналитична форма и синтетична форма: *аграрен туризъм* – *агротуризъм*, *informační schůzka* – *infoschůzka*; пълен вариант на терминологичното словосъчетание и неговият елиптичен вариант, при който се изпуска един или повече терминоеlementи, като значението не се променя: *маршрутно-познавателен туризъм* – *познавателен туризъм*, *dálková turistická cesta* – *dálková cesta*; **б) стилистични варианти** (отношението е термин – професионализъм): *двойна стая* – *dvoulůžkovú pokoj* → *двойка*, *дабъл* – *dvoulůžák*.

С оглед на **семантичната вариантност** проследяваме вътрешносистемните отношения на полисемия и омонимия, пораждащи терминологична нееднозначност.

Две са основните причини, които обуславят появата на **терминологичната полисемия** – „ограниченият брой думи и словообразователни средства в даден език, което затруднява назоваването на всяко ново понятие с нов термин“ и „диференциацията на самите научни понятия, която води до появата на ново значение (или значения) на първоначално еднозначния термин“ (Сидерова 2005: 59).

Около десет процента от терминологичния масив, поместен в приложенията, се представлява от полисемантични термини – български и чешките им еквиваленти или само български/чешки, възникнали в резултат на метонимия, например: *консиерж* – *concierge* ‘1. разположен на рецепцията отдел за услуги, които се предлагат на гостите на хотела; 2. лице, което информира гостите на хотела и съдейства при предоставянето на различни услуги’; *маршрут* – *trasa* ‘1. програма на пътуването от началото до края; 2. транспортна връзка между два пункта’;

Сред полисемантичните термини от областта на туризма се открива само една метафора –

термиоелементът *nakem – balíček* ‘1. (*such nakem – suchý balíček, balíček na cestu*) храна за изпът на туриста, приготвена в средството за настаняване като компенсация за пропуснатото хранене в рамките на платения предварително пансион; 2. (*туристически пакет – turistický balíček*) набор от две или повече различни туристически услуги, които могат да бъдат купени поотделно, но са комбинирани за продажба с обща цена’.

Когато обаче в рамките на една предметна област се установяват отношения на **терминологична омонимия**, определяна като функционална, заради контекстуалната обусловеност на термините омоними (Тончева 2003: 11), учените отчитат единични случаи или липса на такива (Даниленко 1977: 72, Манолова 1984: 31, цит. по: Попова 2012: 579). В терминологичния масив, с който разполагаме, открихме само три омонима, единият от които е омоним и в двата езика, а останалите два само в един от езиките:

коктейл – koktejl ‘1. организирано по различни поводи тържество, на участниците в което се предлагат напитки и закуски; 2. смес от различни напитки, готова за консумация’;

пансион ‘1. вид място за настаняване’; 2. заплащане за комплекс от услуги – настаняване, хранене и др.;

rezervace (1. *резервация*; 2. *резерват*) ‘1. *zaznamenaný požadavek na zajištění určité služby (komplex služeb) v určitém množství, termínu, kvalitě, ceně, případně i za dalších podmínek...*; 2. *obecné označení pro chráněné území*’.

Разгледаните отношения на формална и семантична вариантност се проявяват в сходна степен и в двата езика. Обяснение за идентичните случаи може да се търси в протичащите общи процеси и явления в областта на туризма (като екстралингвистичен фактор) и в славянските езици (като лингвистичен фактор). Представените примери показват явна разколебаност по отношение на

еднозначното възприемане на туристическите термини, което неминуемо довежда до затруднения в системното им организиране, във функционирането им и в изучаването на туризма. От друга страна, изтъкването на тези недостатъци може да допринесе за по-точното речниково отразяване (и най-вече дефиниране) на термините и за акцентиране на вниманието върху тях в рамките на чуждоезиковото обучение и превода.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключителната част са формулирани следните важни изводи:

1. И в българския, и в чешкия език терминологичната система на туризма е в процес на формиране – резултат от структурните изменения в понятийния апарат на научната и професионалната област туризъм. В състава на системата се включват различни по характер терминологични единици – тясноспециални термини, интердисциплинарни термини и професионализми.

2. В българската и чешката туристическа терминология се наблюдава липса на цялостно изградена вътрешна системност, която затруднява терминографското отразяване на туристическата лексика и стандартизационната дейност.

3. И в двата езика терминологията на туризма е под активното въздействие на тенденцията към интернационализация. При заетите интернационализми процесите на адаптацията и интеграцията им протичат по сходен начин, като в чешкия език (предвид графичната система) и при стандартизираните термини се проявява стремеж към запазване на оригиналната ортографична форма. Наличието на повече членове в

словообразователното гнездо говори за по-изявена словообразователна интеграция в чешкия език.

4. Специфична техника за образуване на терминологични единици (главно професионализми) в езика на туризма е универбизацията (по-изявена в чешкия език чрез суфиксация, а в българския – чрез декомпозиция), с която се цели езикова икономия в професионалния изказ и специалната комуникация.

5. От морфологичните техники за номинация в българския език, с оглед на аналитичния му характер, е по-добре развита композицията. В чешкия език преобладава суфиксацията – белег за неговата синтетичност.

6. Добре застъпена в българската и чешката туристическа терминология е вторичната номинация, изразяваща се най-вече в метонимичен пренос. По-редки са случаите на метафоричен пренос, особено в чешкия език.

7. Терминологизацията, детерминологизацията и ретерминологизацията са основните фактори за възникване на външносистемни отношения в българската и чешката туристическа терминология. Особено характерни са терминологизацията и ретерминологизацията, като при възникналите в резултат от тях номинации в чешкия език се наблюдават по-малко случаи на формална и семантична вариантност.

8. В туристическата терминология се наблюдават разнообразни прояви на формална и семантична вариантност. И в двата езика превес имат графично-фонетичните и лексикалните формални варианти, като най-често срещаната комбинация при последните е термин от чужд произход – термин от домашен произход. По отношение на семантичната вариантност по-силно е присъствието на полисемия между отделните туристически термини.

Литература, цитирана в автореферата

Аврамова 2003: Аврамова, Цв. Словообразователни тенденции при съществителните имена в българския и чешкия език в края на XX век. София: Херон Прес, 2003. 259 с.

Алексиев 2005: Алексиев, Б. Контрастивни аспекти на терминологичната метафора. Автореферат на дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор”. София, 2005. 44 с.

Атанасова 2003: Атанасова, И. Терминология на изобразителното изкуство в руски и български език (семасиологически и ономасиологически аспект). Автореферат на дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор”. Велико Търново, 2003. 40 с.

Боздехова 2009: Bozděchová, I. Současná terminologie (se zaměřením na kolokační termíny z lékařství). Praha: Karolinum, 2009. 270 s.

Босилков 1980: Босилков, К. Детерминологизацията, езиковото строителство и езиковата култура. – В: *Проблеми на езиковата култура*. София: Наука и изкуство, 1980, с. 143 – 148.

Бояджиев 2011: Бояджиев, Т. Българска лексикология. София: Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2011. 359 с.

Великов 2008: Великов, В., М. Стоянова. Въведение в туризма. Велико Търново: Фабер, 2008. 139 с.

Георгиева 2014: Георгиева, В. Съпоставителна характеристика на българската и английската военна терминология (в областта на операциите по поддържане на мира). Дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор”. София, 2014. 434 с. [прегледана 28.12.2014]

<http://www.ibl.bas.bg/wp-content/uploads/2014/10/VGeorgieva_disertaciya.pdf >

Гриньов 1993: Гринев, С. В. Введение в терминоведение. Москва: Московский лицей, 1993. 309 с.

Даниленко 1977: Даниленко, В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания. Москва: Наука, 1977. 246 с.

Дейкова 2006: Дейкова, Хр. Ономасиологични и словообразователни сходства и различия между български и чешки названия на птици. Автореферат на дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор”. София, 2006. 46 с.

Емирзян 1989: Емирзян, А. Общоезикови семантични процеси в терминологията (с оглед на строителната терминологична подсистема). – В: *Български език*, 1989, № 1, с. 39 – 48.

ЕСБЕ 2000: Енциклопедия на съвременния български език. Велико Търново: Абагар, 2000. 583 с.

ЗКЧСТ 1964: *Zásady koordinácie českej a slovenskej terminológie*. – In: *Československý terminologický časopis*, 1964, № 3, s. 129 – 143.

Иванов 2014: Иванов, Вл. Проблеми при кодифицирането на спортна терминология в словашкия и българския език. Автореферат на дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор”. София, 2014. 35 с.

Иванчев 1978: Иванчев, Св. Приноси в българското и славянското езикознание. София: Наука и изкуство, 1978, с. 270 – 328.

Кабре 1999: Cabré, M.-T. Terminology. Theory, methods and applications. Amsterdam/Philadelphia: J. Benjamins Pub. Co., 1999. 247 p.

Калайджиева 2006: Калайджиева, М. Ботанически речник (българско-чешки, чешко-български). София: Херон Прес, 2006.

- Колковска 2006:** Колковска, С. Тенденциите към интернационализация и национализация в новата българска икономическа терминология. – В: *Националният език в условията на чужди влияния и глобализация*. София: БАН, 2006, с. 190 – 212.
- Коцоурек 1965а:** Kocourek, R. Termín a jeho definice. – In: *Československý terminologický časopis*, 1965, № 1, s. 1 – 25.
- Коцоурек 1965б:** Kocourek, R. Synonyma v terminologii. – In: *Československý terminologický časopis*, 1965, № 4, s. 201 – 218.
- Кухарж 1968:** Kuchař, J. К общей характеристике номинации. – In: *Travaux linguistiques de Prague*. Prague: Academia, 1968, s. 119 – 129.
- Кънчева 2009:** Кънчева, П. Българската анатомична терминология днес. София: Арсо, 2009. 149 с.
- Левицка 2006:** Levická, J. Terminologicke implikacie štruktúrnej a kontextovej analýzy francúzskej a slovenskej stavebnej lexiky [dizertačná práca]. Bratislava: FiFUK, 2006. 221 s. [прегледан 30.10.2013]. <http://korpus.juls.savba.sk/attachments/publications/2007-levicka-terminologicke%20implementacie.pdf>.
- Лоте 1968:** Лотте, Д. С. Как работать над терминологией. Основы и методы. Москва: Наука, 1968. 77 с.
- Манолова 1984:** Манолова, Л. Българска терминология. София: Народна просвета, 1984. 95 с.
- Манолова 1990:** Манолова, Л. Съпоставителен анализ на българската и словашката граматична терминология. Автореферат на дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор”. София, 1990. 26 с.
- Масар 2000:** Masár, I. Ako pomenúvame v slovenčine. Kapitoly z terminologickej teórie a praxe. Bratislava, Spisy SJS/3, 2000. 62 s.

Махова 1995: Machová, S. Terminografie. – In: Čermák, F. *Manuál lexikografie*. Praha: HŠH, 1995, s. 137 – 157.

Мишикова 1998: Miššiková, G. Konfrontačný opis slovnej zásoby. Anglická a slovenská stomatologická terminológia. Nitra, 1998. 115 s.

Пернишка 1993: Пернишка, Е. За системността в лексикалната многозначност на съществителните имена. София: БАН, 1993. 274 с.

Петкова 2009: Петкова, Ек. Терминологизацията в съвременния български книжовен език. Автореферат на дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор”. София, 2009. 59 с.

Петкова 2011: Петкова, Ек. Терминологизацията – значение и дефиниция. – В: *Многообразие в единството*, 2011, № 2. София: Съюз на учените в България, с. 88 – 92.

Петкова 2013: Петкова, Ек. Взаимоотношение между терминологична и общоупотребима лексика (в посока към терминологизация). София: Скала Принт, 2013. 330 с.

Петров 2010: Петров, П. Едно по-различно дефиниране на някои основни понятия в туризма. – В: *География*, 2010, № 2, с. 3 – 8.

Попова 1990: Попова, М. Типология на терминологичната номинация. София: БАН, 1990. 250 с.

Попова 2012: Попова, М. Теория на терминологията. Велико Търново: Знак'94, 2012. 687 с.

Пошолкова 1979: Poštolková, B. K terminologizaci slovní zásoby v češtině. – In: *Slovo a slovesnost*, 1979, № 1, s. 12 – 18.

Пошолкова 1980: Poštolková, B. K specifčnosti významu termínů. – In: *Slovo a slovesnost*, 1980, № 1, s. 54 – 56.

Пошолкова 1983: Poštolková, B., M. Roudný, A. Tejnor. O české terminologii. Praha: Academia, 1983. 119 s.

Радева 1991: Радева, В. Словообразуването в българския книжовен език. София: Унив. изд. Св. Климент Охридски, 1991. 226 с.

Сейгър 1990: Sager, J. A. Practical Course in Terminology Processing. Amsterdam/Philadelphia: J. Benjamins Pub. Co., 1990. 254 p.

Сидерова 2005: Сидерова, Ю. Междуезикова асиметрия при полисемантичните термини в английската и българската терминология по електроника. – В: *Български език*, 2005, № 1, с. 59 – 65.

Симеонова 2010: Симеонова, К. За някои продуктивни модели на терминообразуване в съвременната българска политическа терминология. – В: *Многообразие в единството*, 2010, № 1. София: Съюз на учените в България, с. 40 – 49

Симеонова 2011: Симеонова, К. За някои случаи на ретерминологизация. – В: *Многообразие в единството*, 2011, № 2. София: Съюз на учените в България, с. 79 – 82.

Сохор 1955: Sochor, K. Příručka o českém odborném názvosloví. Praha: ČSAV, 1955. 55 s.

Тейнор 1983: Tejnor, A. Současný stav a vývojové tendence českého odborného názvosloví. – In: *Přednášky z 26. běhu LŠSS v roce 1982*. Praha: Univerzita Karlova, 1983, s. 38 – 48.

Темерман 2000: Temmerman, R. Towards new ways of terminology description: the sociocognitive approach. Amsterdam/Philadelphia: J. Benjamins Pub. Co., 2000. 258 p.

Тончева 2003: Тончева, С. Тенденции в развитието на морската терминология (в английски и български език). Автореферат на дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор”. Варна, 2003. 64 с.

ТРХН 2007: Терминологичен речник по хуманитарни науки. София: Наука и изкуство, 2007.

Фелбер 1986: Felber, H. Všeobecná teória terminológie. – *Kultúra slova*, 1986, №. 5, s. 129 – 135.

- Филипец 1995а:** Filipec, J. Funkce odborného a běžného lexika v odborných textech a v jazykovém systému. – In: *Termina 94. Konference o odborném stylu a terminologii. Sborník příspěvků*. Liberec, Praha, 1995, s. 37 – 43.
- Хавранек 1932:** Havránek, B. Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura – In: *Spisovna čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932, s. 32 – 84.
- Хавранек 1943:** Havránek, B. (heslo) Terminologie. – In: *Ottův slovník naučný nové doby. Dodatky VI*. Praha: J. Otto, 1943, s. 1074 – 1076.
- Хавранек 1963:** Havránek, B. Studie o spisovném jazyce. Praha: ČSAV, 1963. 371 s.
- Хаузенблас 1962:** Hausenblas, K. K specifickým rysům odborné terminologie. – In: *Problémy marxistické jazykovědy*. Praha: ČSAV, 1962, s. 248 – 262.
- Хаузенблас 1963:** Hausenblas, K. Termíny a odborný text. – In: *Československý terminologický časopis*, 1963, № 1, s. 7 – 15.
- Холубова 2000:** Holubova, V. K pojetí determinologizace. – In: *Termina 2000. Sborník příspěvků z II. konference 1996 a III. konference 2000*. Praha: Galén, 2000, s. 157 – 159.
- Хорецки 1974:** Horecký, J. Obsah a forma termínu. – In: *Kultúra slova*, 1974, № 10, s. 321 – 324.
- Христова 1999:** Христова, А. Лингвистична характеристика на някои основни термини от металознанието. – Във: *Въпроси на българската терминология*. София: Проф. Марин Дринов, 1999, с. 210 – 237.
- Шварцова 2005:** Schwarzová, E. Terminologizácia a determinologizácia odbornej lexiky. – In: *Česká a slovenská slavistika na počátku 21. století (stav – metodologie – mezinárodní souvislosti)*. Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 205 – 210.
- Шмилауер 1972:** Šmilauer, V. Nauka o českém jazyku. Praha: SPN, 1972. 333 s.

Източници на езиковия материал, цитирани в автореферата

БДС EN 13809: Туристически услуги. Туристически агенции и туроператори. Терминология, 2010.

БДС EN ISO 18513: Туристически услуги. Хотели и други видове места за настаняване при туризъм. Терминология, 2010.

БТР 2008: Български тълковен речник. (Л. Андрейчин и кол., 4-то прераб. и доп. изд.). София: Наука и изкуство, 2008.

ЗТ 2002: Закон за туризма, в сила от 01. 10. 2002, обн. ДВ, бр. 56 от 7 юни 2002 г. www.mi.government.bg

ОПРБЕ 2012: Официален правописен речник на българския език. София: Просвета, 2012.

ТРУТ 2010: Тончев, Цв., М. Михайлов. Терминологичен речник по управление на туризма. Ботевград: Международно висше бизнес училище, 2010.

ČSN EN 13809: Služby cestovního ruchu. Cestovní agentury a cestovní kanceláře (touroperátoři). Terminologie. 2003.

ČSN EN ISO 18513: Služby cestovního ruchu. Hotely a ostatní kategorie turistického ubytování. Terminologie. 2004.

NASCS 2011: Nový akademický slovník cizích slov. Praha: Academia, 2011.

SSČŠV 1994: Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Praha: Academia, 1994.

VSCR 2002: Pásková, M., J. Zelenka. Výkladový slovník cestovního ruchu Praha: MMR, 2002.

Справка за научните приноси в дисертацията

1. С предложения дисертационен труд за първи път в българското и чешкото езикознание се прави опит за съпоставително описание на българската и чешката терминология на туризма, а доколкото ни е известно, и на туристическата терминология изобщо.

2. За първи път в българската лексикографска (респ. терминографска) практика се извеждат всички значения на термина туризъм.

3. Екскерпираният езиков материал отразява най-новите тенденции в развитието на туризма и може да бъде приложен при съставянето на речници, както и да бъде полезен в обучението по чешки език и български език като чужд.

4. Поставя се въпросът за характера на терминологичните единици на туристическата терминология, които се разграничават на тясноспециални термини, интердисциплинарни термини и професионализми, и за тяхното място в специалната комуникация.

5. Предложен е модел за класификация на понятията от туризма, базиран върху характерните за предметната област основни тематични групи.

6. С проследяването на техниките за терминологична номинация се потвърждава системният характер на словообразователните (респ. терминообразователните) тенденции в съвременните славянски езици.

7. Описанието на външносистемните отношения, дължащи се на взаимодействия между системите на туризма, на други предметни области и на общоупотребимия език, както и разгледаните случаи на формална и семантична вариантност, могат да послужат при решаването на проблеми, свързани с основните терминологични дейности – нормализация, стандартизация и кодификация.

Публикации по темата на дисертационния труд

1. Михайлова-Паланска, М. Семантична вариантност в туристическата терминология в българския и чешкия език. – В: *Език и литература* (под печат).

2. Михайлова-Паланска, М. Прояви на терминологизация, детерминологизация и ретерминологизация при туристическата лексика. – В: *Знанието – традиции, иновации, перспективи*. Т. 1. Бургас, 2013, с. 99 – 103.

3. Михайлова-Паланска, М. Интернационализация на туристическата лексика в българския и чешкия език. – В: *Слависитката в глобалния свят – предизвикателства и перспективи*. Благоевград, 2012, с. 90 – 94.

4. Михайлова-Паланска, М. Особености на съвременната туристическа терминология в българския и чешкия език. – В: *Българската бохемистика днес*. София: Парадигма, 2012, с. 88 – 95.

5. Михайлова-Паланска, М. Термини синоними (с оглед на българската туристическа терминология). – В: *Дни на науката 2011*. Том I. Велико Търново: Фабер, 2011, с. 148 – 154.